

**CENGİZ AYT MATOV'UN ROMANLARINDA
SAĞLIKLI OLMAYA ÖNEM VERME DEĞERİ VE SAĞLIK
EĞİTİMİNE DAİR PRATİK BİLGİLER**
THE VALUE OF THE IMPORTANCE ATTRIBUTED TO BEING
HEALTHY AND THE PRACTICAL INFORMATION ON HEALTH
EDUCATION IN CENGİZ AYT MATOV'S NOVELS

NURULLAH ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Asst. Prof. Dr. Sinop University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education
nsahin@sinop.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-3462-0369>

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi-Journal of Turkish Researches Institute
TAED-63, Eylül-September 2018 Erzurum
ISSN-1300-9052

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article

Geliş Tarihi-*Received Date* : 07.03.2018

Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 04.05.2018

Sayfa-*Pages* : 399-418

 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3901>

www.turkiyatjournal.com

<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

This article was checked by

 iThenticate®

CENGİZ AYTMAOV'UN ROMANLARINDA
SAĞLIKLI OLMAYA ÖNEM VERME DEĞERİ VE SAĞLIK EĞİTİMİNE
DAİR PRATİK BİLGİLER

THE VALUE OF THE IMPORTANCE ATTRIBUTED TO BEING HEALTHY
AND THE PRACTICAL INFORMATION ON HEALTH EDUCATION IN
CENGİZ AYTMAOV'S NOVELS

NURULLAH ŞAHİN

Öz

Mutlu bireyler oluşturmanın ve dolayısıyla da mutlu bireylerden oluşan mutlu bir toplum meydana getirmenin yolu sağlığın değerinin kişilerce bilinmesinden geçmektedir. Yani, toplumu oluşturan fertlere, sağlıklı olmaya önem verme bilincini aşlamak, mutlu bir bireysel ve sosyal hayatı inşa etmenin en önemli anahtarlarından birisidir. Bu değeri bireylere kazandırmak; devlet, toplum ve eğitim kurumlarının sorumluluğunda olduğu kadar aynı zamanda kişinin öz sorumluluğundadır.

Cengiz Aytmatov, eserlerinde sağlıklı olmaya önem vermeyi ve sağlıklı olmak için gerekli olan bazı pratik-egitici bilgileri ele alıp işlemiştir. Bu çalışmada, Aytmatov'un romanlarında sağlıklı olmaya önem verme değeri ve sağlık eğitimi ile ilgili bölümler tespit edilip kodlanmıştır.

Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği çalışma, tarama modelinde planlanmıştır. Araştırmanın kapsamını Cengiz Aytmatov'un Türkiye Türkçesine çevrilmiş tüm romanları oluşturmaktadır.

Çalışmanın sonucunda, 129 veriye ulaşılmıştır. Bu da Aytmatov'un romanlarının sağlıklı olmaya önem verme değeri ve sağlık eğitimi açısından zengin sayılabilecek bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmanın sonuçları aynı zamanda, Aytmatov'un eserlerinin birçoğunda yer verdiği, özelde Kırgız toplumunun genelde ise Türk milletinin, sağlıklı olmaya vermiş olduğu önemi ve sağlık hakkındaki pratik bilgilerini de gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, değerler, değer eğitimi, sağlıklı olmaya önem verme değeri, sağlık eğitimi.

Abstract

The path to create happy individuals and thus a happy society consisting of happy individuals is grounded on individuals' knowledge of the value of health. That is, raising the consciousness of the importance given to being healthy in individuals creating the society is one of the most important tenets of building a happy individual and social life. Individuals' acquisition of this value is the responsibility of not only the state, society, and educational institutions but also individuals themselves.

In his literary Works, Cengiz Aytmatov deals with the importance given to being healthy and the necessary practical knowledge to be healthy. In this study, the value of the importance attributed to being healthy and the parts related to health education are determined and examined.

In this qualitative study, the survey model was used. The scope of the study comprises Cengiz Aytmatov's novels that are translated into the Turkish language spoken in Turkey.

At the end of the study, 129 references to health were obtained. These references indicate that Cengiz Aytmatov's novels ascribe great value to the importance given to being healthy and have a rich content in terms of health education. Moreover, the outcomes of the study presents that as dealt with in the majority of Aytmatov's works, Turkish people in general and Kırgız people in specific give importance to being healthy and have practical knowledge about health education.

Key Words: Cengiz Aytmatov, values, value education, value to be healthy, health education.

1. Giriş

Modern dünya insanların da görülen en büyük hastalıklardan birisi de sağlıklarına yeteri kadar önem vermemeleridir. İnsanların sağlıklarına zarar verdiklerini bildikleri hâlde sigara içmeleri, alkol ve bağımlılık yapan madde kullanmaları; sağlıksız beslenmeleri, bir müddet sonra ciltlerini tahrip edeceğini bildikleri hâlde bronzlaşmak uğruna güneş altında kalmaları gibi örnekler yukarıdaki yargının adeta delili niteliğindedirler. Bununla birlikte toplumlarda sigara ve uyuşturucu maddelerin kullanım yaşlarının ilkökul seviyesine kadar düşmesi, insanların trafik kurallarına ve iş güvenliği kurallarına uymamaları, bireylerin sağlıklarına yeterince önem vermediklerini gösteren diğer belirtiler olarak kaşımıza çıkmaktadır. Tam burada karşımıza “İnsanlar sağlıklarını ve hayatlarını bile neden riske atmaktadırlar?” sorusu çıkmaktadır. Bu soruya verilebilecek ilk cevap şudur: İnsanlar, sağlıklı olmaya önem verme değerine ve erdemine sahip olmamakla birlikte sağlık eğitimi konusunda da yeteri kadar bilgi ve bilinçten yoksun oldukları için yukarıda verilen türde davranışlar sergilemektedirler. Çünkü sağlığın korunması ve geliştirilmesi kuşkusuz, insanların bilgi, düşünce ve değer yargılarının değişmesi ile mümkündür. Bu değişimi sağlamanın en önemli yolu sağlık eğitimidir. (Bono 2007; Saltık 2004; Yılmaz 2007).

“Mutlu, kendisiyle barışık ve başarılı olmanın temel taşlarından birisi de sağlıklı olmaktır. Sağlığı yerinde olmayan bir kişinin yaşadığı sağlık sorunları, yaşamının tüm kesitlerini, hatta çevresinde onunla birlikte yaşayanları da etkiler. Bu nedenle, sağlığın değerinin bilinmesi önemlidir” (Bridge 2003: 21). Yukarıda Bridge'nin de belirttiği gibi mutlu bireyler oluşturmanın ve dolayısıyla da mutlu bireylerden oluşan mutlu bir toplum oluşturmanın yolu sağlığın değerinin kişilerce bilinmesinden geçmektedir. Bu da sağlıklı olmaya önem verme değerinin bireylere kazandırılmasının, mutlu bir bireysel ve sosyal hayatı inşa etmenin en önemli anahtarlarından birisi olduğu anlamına gelmektedir. Bu değeri bireylere kazandırmak, devlet, toplum ve eğitim kurumlarının sorumluluğunda olduğu kadar aynı zamanda kişinin öz sorumluluğundadır.

Sağlıklı yaşama önem verme değeri birçok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de önemli bir yere sahiptir ve birçok şair, yazar, yönetici ya da düşünür bu değeri eserlerinde ele alıp işlemiştir. Büyük Padişah Kanuni Sultan Süleyman'ın “*Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi, Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi*” beyti ve Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur*” vecizesi, Türk kültüründe ve medeniyetinde sağlıklı olmaya önem verme değerinin yerini göstermesi bakımından önemlidir. Sağlıklı yaşama önem verme değerinin Türk kültüründeki ve yaşayışındaki yerini ele alıp işleyen yazarlarımızdan birisi de birçok insan tarafından “yüzyılın yazarı” olarak adlandırılan Cengiz Aytmatov'dur.

12 Aralık 1928 tarihinde Kuzeybatı Kırgızistan'da Şeker adlı bir köyde doğan (Kolcu 2015) Cengiz Törekuloviç Aytmatov, ünlü ülkesinin sınırlarını aşan ve kitapları büyük bir beğeni ile okunan bir dünya yazarıdır. Cengiz Aytmatov, mensubu olduğu Türk milletinin kültür pınarından kana kana içmiş, binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan gelenek sofrasından doya doya beslenmiş ve nihayetinde kendine has özgünlüğü, orijinalliği, insanın tüm hücrelerine tesir edebilen ve tüm duygularını harekete geçirebilen bir üslup güzelliğini yakalayarak yaşadığımız yüzyılın en nadide yazarı sayılmayı fazlasıyla hak etmiş bir isimdir.

Sıra dışı, özgün ve farklı bir yazar olan Aytmatov'u ve onun eserlerini derinlemesine incelemek hiç şüphesiz büyük çalışmalar ve emekler gerektirecek yorucu bir iştir. Çünkü o, bir edebiyatçı ya da romancı olmanın ötesinde, insanlığın ve dünya düzeninin gidişatı üzerine kafa yoran bir sosyolog; insanlık için daha güzel ve adil bir dünya hayal eden, insan onurunu her şeyin üstünde tutan ve tüm bunlar için endişelenen bir aydındır. Yüzyılın tartışmasız en güçlü yazarlarından birisi, belki de birincisi olan ve kitapları birçok farklı dile çevrilerek bütün dünyada hayranlık duyularak okunan Cengiz Aytmatov; bir fikir adamı ve çağdaş bir bilge olma kimliğiyle fikir ve edebiyat dünyasının, önünde saygıyla eğileceği bir yazardır. (Yazıcı 2002)

Cengiz Aytmatov, eserlerinde sağlıklı olmaya önem vermeyi ve sağlıklı olmak için gerekli olan bazı pratik-eğitici bilgileri ele alıp işlemiştir. Bu araştırmanın amacı; Cengiz Aytmatov'un romanlarındaki sağlıklı olmaya önem verme değerine ve sağlık eğitimine yönelik pratik-eğitici bilgilere ilişkin bölümleri tespit etmek ve bunların istatistiki sonuçlarından da yola çıkarak özelde Kırgız toplumunun genelde ise bütün Türk milletinin konuya ilişkin bakış açısına dair bazı ipuçlarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda, Aytmatov'un romanlarında bu konuyla ilgili bölümler tespit edilip kodlanmıştır. Daha sonra tespit edilen bu bölümler bazı ortak özelliklerine göre kategorilendirilmiş ve her bir kategoriye yönelik örnek metinlere ve yorumlara yer verilmiştir. Bu durum aynı zamanda Aytmatov'un eserlerinin birçoğunda anlatmış olduğu özelde Kırgız toplumunun genelde ise Türk milletinin, sağlıklı olmaya vermiş olduğu önemi ve sağlık hakkındaki pratik bilgilerine dair ipuçlarını da gözler önüne sermektedir.

2. Yöntem

Nitel araştırma yaklaşımıyla tarama modelinde planlanmış bir araştırmanın ürünü olan bu çalışmada, verilerin toplanması için doküman incelemesi ve belge tarama yöntemleri kullanılmıştır. Belge tarama yöntemi, "Var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya denir. Belge tarama, belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsar" (Karasar 2000: 183). Doküman incelemesi ise, yazılı, görsel malzemenin toplanıp incelenmesi olarak tanımlanmaktadır ve bu yöntemde "önemli olan araştırmacının neyi, neden, niçin, nasıl ve nerede arayacağını bilmesidir" (Sönmez ve Alacapınar 2014). Doküman incelemesi ve belge tarama yöntemleri ile elde edilen bulguların analizinde ise, betimsel analiz ve içerik analizi yöntemlerinden faydalanılmıştır. "Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel bir yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir." Burada amaç, "birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği biçimde organize ederek yorumlamaktır" (Yıldırım ve Şimşek 2011: 227).

Bu doğrultuda öncelikle Aytmatov'un romanlarındaki sağlıklı olmaya önem verme değerine ve sağlık eğitimine yönelik pratik bilgilere ilişkin bölümler tespit edilmiş ve kodlanmıştır. Daha sonra tespit edilen bu bölümler kendi içerisindeki ortak özellikleri göz önünde bulundurularak gruplara ayrılmıştır. Son olarak da her bir gruba yönelik olmak üzere incelenen eserlerden örnek bölümlere ve yorumlara yer verilmiştir. Ayrıca

elde edilen verilerin frekans ve yüzdelik dağılımları tablolar hâlinde verilmiştir. Yine tespit edilen verilerin eserlere göre dağılımları da tablolar hâlinde ve çeşitli istatistiki görsellerle dikkatlere sunulmuştur.

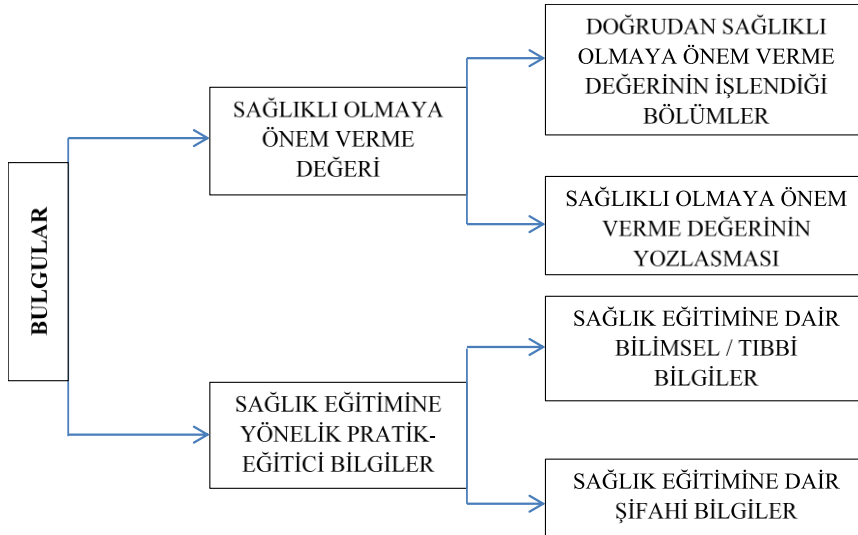
2.1. İncelenen Eserler

Çalışmanın amacı göz önünde bulundurulduğunda, Cengiz Aytmatov'un yazmış olduğu bütün romanları araştırmanın inceleme alanına girmektedir. Bu bağlamda araştırmada incelenen eserlerin isimleri şöyle sıralanmaktadır:

- Gün Olur Asra Bedel
- Dişi Kurdun Rüyalari
- Beyaz Gemi
- Elveda Gülsarı
- Ebedî Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman
- Cassandra Damgası
- Toprak Ana
- Cengiz Han'a Küsen Bulut

3. Bulgular

Cengiz Aytmatov'un roman türünde kaleme almış olduğu eserlerindeki sağlıklı olmaya önem verme değerine ve sağlık eğitimine yönelik pratik bilgilere ilişkin bölümlerin, kendi içerisinde sahip oldukları ortak özellikler dikkate alınarak yapılan gruplandırma neticesinde, iki ana başlık ve her ana başlık altında da iki alt başlık oluşturulmuştur. Bunları aşağıdaki şekilde görmek mümkündür.

3.1. Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değeri

Aytmatov'un eserlerinde sağlıklı olmaya önem verme değeri birçok yerde işlenmiştir. Eserlerinde de anlaşılacağı üzere gibi sağlığa büyük önem veren Aytmatov, bu durumu romanlarına da yansıtmıştır ki, onun romanları bu bağlamda zengin bir içeriğe sahiptir. Aytmatov, sağlıklı olmaya önem verme değerini işlerken bazen doğrudan bu değerini işlenip anlatıldığı bölümler oluştururken bazen de insanların bu değerden yoksun hareketlerini tasvir ederek mesajını verme yolunu tercih etmektedir.

3.1.1. Doğrudan Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değerinin İşlendiği Bölümler

Cengiz Aytmatov'un romanlarında sağlıklı olmaya önem verme değerinin işlendiği bölümlerden bazı örnekler aşağıda dikkatlere sunulmuştur.

“Demek, ihtiyarlık iyice omuzlarımıza çöktü artık” diye düşündü. “Şimdi iki ihtiyarcık olduk işte.” Sağlığından şimdilik bir şikâyeti yoktu. Doğuştan sağlam bir insandı. Nice gençler su dökemezdi eline. Ama yaşı ilerliyordu. Altmışını bitirmişti, altmış birine basmış bulunuyordu. “Dikkat et ha! İki-üç yıl sonra seni emekliye ayıracaklar!” dedi kendi kendine

(Gün Olur Asra Bedel, s. 16).

Gün Olur Asra Bedel romanından alıntılanan yukarıdaki bölümde, roman başkahramanı Yedige'y'in kendisiyle olan konuşmalarına yer verilmiştir. Burada Yedige'y'in sağlığına dikkat eden bir kişi olduğu görülmektedir. Nitekim ilerlemiş yaşına rağmen sağlık açısından hiçbir sıkıntısı olmayan Yedige'y, yaşlılarının birçok sağlık problemiyle uğraşmasına rağmen kendisi çalışmaya ve üretmeye devam etmektedir. Yedige'y'in bu durumu, onun sağlıklı olmaya önem verme erdemine sahip bir birey olduğunu göstermektedir. Burada Aytmatov, Yedige'y'in bu özelliğinden yola çıkarak bir yandan sağlıklı olmaya önem verme değerine vurgu yaparken bir yandan da insanların hangi yaşta olurlarsa olsunlar, yapmaları gereken ilk işin sağlıklarına dikkat etmeleri olduğu mesajını vermektedir.

Ekipte, Abdias dışında herkes alkolik ya da kendilerinin pek hoşlandığı bir deyimle “profesyonel ayyaş” idiler. Kepa onlardan bu tanımda da ayrılıyordu. Çünkü o bir sürücü idi ve sürücü belgesini kaybetmek istemiyordu. Hem, karısı içtiğini anlayacak olsa gözlerini oyardı. Ama o gece öbürleri gibi o da sarhoş olmuştu. Abdias'a gelince, onun içmesine görünürde bir engel yoktu. Bekârdı, araba kullanmak gibi sorumluluk isteyen bir iş yapmıyordu. Ama küçük bir yudum içmeyi bile reddetmişti

(Dişi Kurdun Rüyaları, s. 43-44).

Yukarıdaki paragrafta roman başkahramanı Abdias'ın kötü alışkanlıklardan uzak durma konusundaki iradesine değinilmektedir. Ekipte yer alan herkesin içki içip sarhoş olmasına rağmen Abdias, küçük bir yudum içmeyi dahi reddederek bu zararlı ve kötü durumdan kendini uzak tutmaktadır. Bu durum, Abdias'ın sağlıklı olmaya önem verme değerini içselleştirmiş bir birey olduğunu göstermektedir. Romanda Abdias gibi bir karakter oluşturan Aytmatov, böylelikle hem sağlıklı bir yaşam için zararlı alışkanlıklardan uzak durmak gerektiğini vurgulamakta hem de insanların bu konuda

mutlak bir iradeye sahip olmaları gerektiği mesajını vermektedir. Kötü alışkanlıklardan uzak durma konusunda iradenin önemini anlatıldığı bir diğer örnek bölüm de *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* isimli romanda yer almaktadır. İlgili bölüm aşağıda dikkatlere sunulmuştur:

Genelde cumayı cumartesine bağlayan akşamlarda, gece hayatı diğer günlere kıyasla daha erken başlıyordu. Akşama doğru Arsen Samançin artık yerindeydi. Restorandaki masanın arkasında oturmuş, siparişini vermiş ve sigara içmemek için kendini zorluyordu. Mücadele ediyordu. Sigarayı bırakmaya çalışıyordu ama her zaman olduğu gibi içmek istiyor, beklerken içinden bir şey çekiliyordu.

(*Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı*, s. 17).

Bu bölümde, Arsen Samançin'in sigarayı bırakmak için verdiği mücadele anlatılmaktadır. Bu yolda çok zorlanan Arsen Samançin yine de bu zararlı ve kötü düşmana karşı olan mücadelesinden vazgeçmeyerek bu konudaki iradesini gösteriyor. Bu durum, Arsen Samançin'in sağlıklı olmaya önem veren bir birey olduğunun kanıtı niteliğindedir. Bir sigara bağımlısı olmasına rağmen bu konuda güzel bir mücadele örneği sergileyen Arsen Samançin üzerinden yola çıkan Aytmatov ise, zararlı alışkanlıklardan korunma ve doğal olarak sağlıklı olmaya dikkat etme konusunda elzem olan mutlak iradenin önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Günün ikinci yarısında Bork eve dönüyordu. Arabanın direksiyonunda dikkatini zor toparlıyordu. Acele eve dönmek, Jessi'nin tansiyon ölçen aletini -bunun adı da neydi- bulmak istiyordu. Karısı ara sıra kendisinin, aynı zamanda da onun tansiyonunu ölçerdi. Tansiyonu her zaman normaldi ve sağlığı da yerindeydi, sadece sevgili karısının kaprislerine boyun eğerek ve gülümseyerek tansiyonunun ölçülmesine izin veriyordu. Şimdi ise, kendisi, her şeyin normal olduğunu öğrenmek istiyordu. Kendini hiç de iyi hissetmiyordu.

(*Kassandra Damgası*, s. 88).

Kassandra Damgası isimli romandan alıntılanan yukarıdaki paragrafta, roman başkahramanlarından Robert Bork'un ve karısı Jessi'nin sağlık konusundaki hassasiyetleri anlatılmaktadır. Bu çiftin sağlıklarına dikkat etmeleri, sağlık konusunda bir oto kontrol oluşturmaları ve sağlıklarıyla ilgili en ufak bir olumsuz belirtide hemen harekete geçmeleri, bu insanların sağlıklı olmaya önem verme erdemine sahip bireyler olduklarını göstermektedir. Bork ailesinin bu örnek davranışlarından yola çıkan Aytmatov ise, bir yandan insanların sağlıklarıyla ilgili her şeye dikkat etmeleri ve hiçbir şeyi görmezden gelmemeleri gerektiğini vurgularken bir yandan da her bireyin kendi sağlığından olduğu kadar ailesinin sağlığından da sorumlu olduğu gerçeğini hatırlatmaktadır. Bununla ilgili güzel bir örnek de *Elveda Gülsarı* romanında yer almaktadır. İlgili bölüm aşağıda verilmiştir.

- *Şimdi ne yapacaksınız? Böylesine zor ve önemli günlerde işte kalkamıyorum! Ne yapacaksınız şimdi?*

- *Aman Tanrım! dedi Tanabay. Sen sağ kaldığına şükret, başka bir şey düşünme! İşlerin yüzüstü kalması, her yerin yıkılıp gitmesi umurunda değil. Ah benim zavallı karıcığım ah!*

Böyle derken karısının yüzünü gözünü okşuyordu.

- *Sen neler söylüyorsun Caydar. Ağlama! Sen iyileşmene bak. Her şey düzeldir, üzme kendini. Hiçbir şey senin sağlığından daha önemli değil*

(Elveda Gülsarı, s. 159).

Romanda, koyun ahırının yıkılmasıyla enkaz altında kalan Caydar'ın belinden sakatlanmasının anlatıldığı bölümden alıntılanan yukarıdaki konuşmalarda, Tanabay, eşinin işlerin aksamasından duyduğu endişeden dolayı onu teselli ediyor ve onun sağlığının her şeyden daha önemli olduğunu belirtiyor. Tanabay'ın bu tavrı onun sağlıklı yaşama önem veren bir birey olduğunu göstermektedir ki, Tanabay üzerinden yola çıkan Aytmatov da, bir yandan sağlıklı olmaya önem verme değerini vurgulamakta bir yandan da her bireyin yakınındaki insanların sağlıklarından da sorumlu oldukları gerçeğinin altını bir kez daha çizmektedir.

Aşağıda, Cengiz Aytmatov'un romanlarında yer alan, sağlıklı olmaya önem verme değeriyle ilgili bulguların frekans ve yüzdeliklerinin eserlere göre dağılımını gösteren tablo dikkatlere sunulmuştur.

Tablo 1.

Cengiz Aytmatov'un romanlarında yer alan, sağlıklı olmaya önem verme değeriyle ilgili bulguların frekans ve yüzdeliklerinin eserlere göre dağılımını gösteren tablo

Eserler	Sayfa Numaraları	Geçiş Sıklığı (f)	Yüzde (%)
Beyaz Gemi	130, 131.	2	11,111
Gün Olur Asra Bedel	16, 71, 82, 84, 93, 191, 210, 279.	8	44,444
Dişi Kurdun Rüyaları	44.	1	5,555
Kassandra Damgası	88.	1	5,555
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	17, 222.	2	11,111
Elveda Gülsarı	159, 217.	2	11,111
Toprak Ana	20, 29.	2	11,111
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
Toplam		18	100

Tablo 1 incelendiğinde Cengiz Aytmatov'un romanlarında sağlıklı olmaya önem verme değerinin en çok işlendiği eser, 8 kez geçiş sıklığı ile *Gün Olur Asra Bedel* (f 8) romanıdır. Onu sırasıyla 2 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 2), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 2), *Elveda Gülsarı* (f 2) ve *Toprak Ana* (f 2); 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 1) ve *Kassandra Damgası* (f 1) isimli romanlar takip etmektedir. *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0) isimli romanda ise, sağlıklı olmaya önem verme değerinin doğrudan işlendiği herhangi bir bölüme rastlanmamıştır.

3.1.2. Sağlıklı Olmaya Önem Verme Değerinin Yozlaşması / Aşınması

Cengiz Aytmatov'un sağlıklı olmaya önem verme değerini ele alıp işleme yollarından birisi de bu değer insanlarca önemsenmediği durumların anlatılmasıdır. Yani sağlıklı olmaya önem verme değerinin yozlaşmasının anlatıldığı bölümler,

Aytmatov'un bu değeri vurgulama yollarından birini oluşturmaktadır. Bu bölümlerde Aytmatov, insanların gerek kendilerinin gerekse etrafindakilerin sağlıklarına zarar veren davranışlarda bulunmalarından yola çıkarak sağlıklı olmaya önem verme değerinin yozlaşmasını anlatır. İnsanların sağlıklarını hiçe sayarak sigara içmeleri, alkol tüketmeleri, uyuşturucu ve bağımlılık yapıcı maddeler kullanmaları, sağlıksız beslenmeleri ya da trafik kurallarını ihlal etmeleri gibi olumsuz nitelikteki davranışlarının sebebini, bu insanların sağlıklı olmaya önem verme değerinden yoksun olmalarına yoran Aytmatov, bütün bu olumsuz davranışlardan yola çıkarak insanların kendilerine yaptıkları kötülükleri hatırlatır ve sağlıklı hayatın önemine dikkat çekmek ister. Aşağıda konuyla ilgili olmak üzere Aytmatov'un romanlarından örnek bölümler dikkatlere sunulmuştur.

O sefil milliyetçiye şıp diye verilen bu cevap sofradaki kişilerin çok hoşuna gitti, alkışlarla hep birlikte kadehlerini ellerine alıp ayağa kaldılar, bir ağızdan "Stalin'in şerefine!" diye bir dikişte bitirdiler kadehlerindeki içkileri. Böylece söylenen sözlerin doğruluğunu kabul etmiş, birbirlerine olan bağlılıklarını da kanıtlamış oldular.

(Cengiz Han'a Küsen Bulut, s. 18).

Burada anlatılan insanların, mutlu oldukları bir anı, sağlıklarına zarar veren bir etkinlikle yani içki içerek kutlamaları, onların sağlıklı yaşama önem verme değerini göz ardı ettiklerini göstermektedir. Aytmatov, bu insanların durumunu anlatarak bir yandan sağlıklı yaşamın önemine dikkat çekmek isterken bir yandan da insanların hayatlarındaki mutlu ya da mutsuz hiçbir anlarının sağlıklarını tehlikeye atacak eylemlerde bulunmalarını gerektirmeyeceği mesajını vermektedir. Aytmatov'un eserlerinde bu mesajı işlediği bölümlerden birisi de *Toprak Ana* romanında yer almaktadır. Romandaki ilgili bölüm aşağıda dikkatlere sunulmuştur.

Bir akşam Aliman çok gecikti. Bütün köy uykuya dalmıştı. Ben de yatmaya karar verdim ve lambayı kısıp yattım. Ama gözümde uyku girmedi. Huzurum iyice kaçmıştı. Pencere arkasından, dışarıdan gelen en ufak sese kulak kabartıyordum. O gece dolunay vardı ve gökyüzü ışıl ışıldı. Ara sıra ince bulutlar dolunayı gölgeliyor, okşayıp geçiyordu. Durgun bir bahar havası vardı dışarıda. Ama ben üşüyor, titriyordum. Soğuktan ziyade yalnızlıktan idi bu. Sonunda kürküme sarılıp yattım ve daldım. Neden sonra korkular içinde uyandım. Ne göreyim? Aliman eşikteydi: Entarisinin düğmeleri kopmuş, göğüsleri çıplak, saçları karmakarışık ve gözleri bulanık... Sarhoştun! Onu ilk kez sarhoş görüyordum. Sallana sallana içeri girdi, düşmemek için güçlkle sobaya tutundu. Onu bu halde görünce tüylerimin diken diken olduğunu hissettim.

Aliman başını kaldırdı:

- Ne bakıyorsun bana öyle? dedi. Sarhoşum işte! Votka içtim işte! Yapacak başka şey mi var! Ben içmeyeyim de kim içsin? Ne susuyorsun, hadi söyleyeceklerini!

(Toprak Ana, s. 110-111).

Toprak Ana romanından alıntılanan yukarıdaki bölümde Aliman'ın kocasının savaşa gitmesinin ve orada ölmesinin vermiş olduğu üzüntüden dolayı kendisini içkiye vermesi anlatılmaktadır. Onun bu davranışı, sağlığını ihmal ettiğini göstermektedir ve aynı zamanda sağlıklı olmaya önem verme değerinden yoksun olduğunu göstermektedir. Aytmatov, burada, Aliman üzerinden yola çıkarak hayatta karşılaşılabilecek tüm olumsuzluklara rağmen bireyin sağlığına dikkat etmesi gerektiğinin mesajını vermek istemektedir.

Ütü şaryosunu tenha bir yere çekti ve çevreye ihtiyatlı bir göz attı. O zaman ona Paşa'nın, asıl adı İgor olan ama kaçakçılar tarafından Mors lakabıyla anılan arkadaşının selamını söyledim.

- Yaa, Mors nasıl? dedi Ütü.

- Hapı yuttu, dedim, ülseri var ve midesi yok sayılır artık.

- Söylemiştim ona böyle olacağını! dedi hamal. Eliyle kafasına vurmuş, üzülüşünü belirten bir tonla konuşmuştu, ama tahmininde yanılmadığı için övünen ince bir belirti de vardı sesinde. Devam etti: Ona söylemiştim, aptallık etme, sonu fena olur, demiştim. Her zaman bir ekstra alırdı, tabii ipin ucunu kaçırıyordu!

Mors'a acımış gibi bir tavır takındım. Doğrusunu söylemek gerekirse ekstranın ne olduğuna dair hiçbir fikrim yoktu. Votka mıydı ya da ona benzer başka bir zehir mi bilmiyordum. Tanrı'ya şükür, bunun ne olduğunu ona sormak gafletinde bulunmadım. Daha sonra öğrendiğime göre, ekstra, kenevir poleninden çıkarılan bir madde imiş, uyuşturucular ona macun ya da kil diyorlarmış. Bundan Viktor Nikiforoviç de söz etmişti. Bu kilden elde edilen ekstra, haşhaş pazarında en çok aranan madde imiş, çünkü etkisi afyonun etkisine benziyormuş. Kimya laboratuvarlarında ekstra toz haline getiriliyor, sonra eroin gibi vücuda şırınga ediliyormuş. Bu maddeyi son şekliyle elde edemeyen Mors gibi küçük satıcılar onu (ekstrayı) somurarak, çiğneyerek, votka ile yutarak ya da eklemek diliminin üzerine sürerek alırlarmış. Buna da "gözde şimşekler çaktıran" diyorlarmış

(Dişi Kurdun Rüyaları, s. 64).

Dişi Kurdun Rüyaları adlı romanın birçok yerinde olduğu gibi yukarıdaki bölümde de uyuşturucu maddelerin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerinden ve bağımlı kişilerin düştükleri acınası durumlardan bahsedilmektedir. Yukarıdaki paragraf, roman başkahramanı Abdias'ın uyuşturucu kaçakçılarının arasına sızmak için rol yaptığı ve onlardan biri olan Ütü lakaplı hamalla yaptığı görüşmelerin anlatıldığı bölümden alıntılanmıştır. Burada bahsi geçen Ütü ve Mors gibi kişilerle birlikte adı geçmeyen dünyadaki milyonlarca insanın, uyuşturucu müptelası olmalarından dolayı çektikleri acılar ve düştükleri acınası durumlar anlatılarak, uyuşturucunun sağlığa olan zararları vurgulanmaktadır. Ütü ve Mors gibi bağımlı olan insanların, sağlıklarını hiçe sayarak ölümle burun buruna gelmelerine rağmen uyuşturucu kullanmaya devam etmeleri ve kendileri gibi diğer insanları da zehirlemek için uyuşturucunun ticaretini yapmaları, bu tür insanların başta sağlıklı olmaya önem verme değeri olmak üzere tüm ahlak kurallarından yoksun karakterler olduklarını göstermektedir. Burada, Aytmatov, sağlıklı

yaşama önem verme değerinden yoksun bu iki kişi üzerinden yola çıkarak sağlığın ve sağlıklı yaşama önem verme bilincinin önemine dikkat çekmek istemektedir.

Yedigey ve Aral nihayet kavuşmuşlardı birbirlerine.

- Merhaba Aral! diye fısıldadı.

Sonra bir taşın üzerine oturdu. Doktorlar hastalığı süresince sigara içmesini yasakladıkları hâlde bir sigara çıkarıp yaktı.

(Gün Olur Asra Bedel, s. 72-73).

Romanın başkahramanı Yedigey'in hastalığından sonra kendi memleketi olan Aral kıyılarına gelişinin anlatıldığı yukarıdaki bölümde, Yedigey'in doktorların uyarılarını göz ardı ederek sigara içmesi, onun sağlıklı yaşama önem verme bilincinden uzak olduğunu göstermektedir. Burada Yedigey üzerinden yola çıkan Aytmatov, insanların sağlıklı bir yaşam için zararlı alışkanlıklardan uzak durmaları gerektiğinin mesajını vermektedir.

İhtiyar Mümin, akıntının deviremeyeceği, alıp götüremeyeceği iri taşları seçmiş, onları karnına dayayarak iki eliyle oraya güçlülük taşıymıştı. Sonra da suyun içinde ayakta durarak taşları örmüştü. Suyun kolayca girebileceği, sonra öbür taraftan yine kolayca çıkabileceği delikleri de çok iyi hesaplamıştı. Pantolonunun sırlıslık olarak vücuduna yapışması, sıksa gövdesi ve köse sakalıyla pek gülünç görünen ihtiyar, bir gün sabahdan akşama kadar uğraşmıştı bu gölcüğü yapmak için. Akşam eve döndüğü zaman yorgunluktan kımıldayacak hali kalmamıştı. Üşütmüş, öksürüyor, belini doğrultamıyordu.

(Beyaz Gemi, s. 32).

Romanda başkahraman olan çocuğun dedesi olan İhtiyar Mümin'in, torununun yüzebilmesi için bir gölcük yapmasının anlatıldığı bu bölümde, Mümin Dede'nin sağlığını hiçe sayarak kendini çok fazla yorması, ihtiyar bedenine ağır gelen işleri tek başına yapması ve nihayetinde dermansız kalarak hasta düşmesi, Mümin Dede'nin sağlıklı olmaya önem verme değerini göz ardı ettiğini göstermektedir. Burada, Mümin Dede'nin bu olayını paylaşan Aytmatov, sağlıklı olmaya önem verme değerine farklı bir bakış açısı getirerek, güzel bir amaç uğruna dahi olsa insanın sağlığını görmezden gelmesinin doğru olmayacağını belirtir ve insan için en güzel şeyin sağlıklı bir yaşam olduğunun mesajını verir.

Aşağıda, Cengiz Aytmatov'un romanlarında yer alan, sağlıklı olmaya önem verme değerinin yozlaşması / aşınması ilgili bulguların frekans ve yüzdeliklerinin eserlere göre dağılımını gösteren tablo dikkatlere sunulmuştur.

Tablo 2.

Cengiz Aytmatov'un romanlarında yer alan, sağlıklı olmaya önem verme değerinin yozlaşması / aşınması ilgili bulguların frekans ve yüzdelerinin eserlere göre dağılımını gösteren tablo

Eserler	Sayfa Numaraları	Geçiş Sıklığı (f)	Yüzde (%)
Beyaz Gemi	13, 22, 26, 32, 51, 76, 90, 134, 134, 143, 147, 151, 153.	13	13,541
Gün Olur Asra Bedel	23, 31, 41, 44, 47, 50, 73, 98, 103, 193, 198, 206, 210, 219, 306, 307, 380, 380, 385.	19	19,791
Dişi Kurdun Rüyalari	43, 45, 45, 45, 46, 50, 52, 54, 58, 64, 64, 80, 82, 82, 90, 90, 90, 92, 107, 110, 111, 113, 114, 127, 132, 155, 157, 163, 164, 165, 238, 256, 262, 270, 271, 272, 274, 275, 281, 289, 290, 317, 317, 366.	44	45,833
Kassandra Damgası	14, 56, 239, 269.	4	4,166
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	17, 20, 26, 36, 53, 94, 209, 222.	8	8,333
Elveda Gülsarı	65, 91, 103, 116, 187.	5	5,208
Toprak Ana	111.	1	1,041
Cengiz Han'a Küsen Bulut	18, 24.	2	2,083
Toplam		96	100

Tablo 2 incelendiğinde Cengiz Aytmatov'un romanlarında sağlıklı olmaya önem verme değerinin yozlaşması / aşınması ile ilgili en çok verinin tespit edildiği eser, 44 kez geçiş sıklığı ile *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 44) romanıdır. Onu sırasıyla 19 kez geçiş sıklığıyla *Gün Olur Asra Bedel* (f 19), 13 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 13), 8 kez geçiş sıklığıyla *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 8), 5 kez geçiş sıklığıyla *Elveda Gülsarı* (f 5), 4 kez geçiş sıklığıyla *Kassandra Damgası* (f 4), 2 kez geçiş sıklığıyla *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 2) ve 1 kez geçiş sıklığıyla *Toprak Ana* (f 1) isimli romanlar takip etmektedir.

3.2. Sağlık Eğitimine Yönelik Pratik-Eğitici Bilgiler

Aytmatov'un romanlarını incelediğimizde göreceğimiz önemli durumlardan birisi de onun insanları sağlık açısından eğitime gibi bir amaç taşımasıdır. Romanlarında bazı yerlerde bu amaca uygun bölümlerle karşılaşmaktayız. Aytmatov burada insanları iki bakımdan bilgilendirmek istemektedir ki bunlar; bilimsel / tıbbi anlamda bazı eğitici bilgiler ve toplumda insanlar arasında şifahi yollarla yaygınlaşmış ve işe yararlılığı insanlar tarafından eski zamanlarda denenmiş, sağlığa dair pratik inanışlardır.

Aşağıda bunlara ilişkin gerekli açıklamalar yapılmış ve Aytmatov'un romanlarından ilgili örnekler dikkatlere sunulmuştur.

3.2.1. Sağlık Eğitimine Dair Bilimsel / Tıbbi Bilgiler

Aytmatov'un romanlarından sağlığa ilişkin bilimsel / tıbbi nitelikte bazı eğitici bilgiler ile karşılaşmaktayız. Daha çok bir hastalığın belirtilerinin nasıl olabileceği, insanlarca çok fazla bilinmeyen bazı hastalıkların tanıtımı, hastalıklarda ya da yaralanmalarda başvurulabilecek ilaçlar veya ilk yardım mahiyetindeki müdahaleler

şeklinde karşımıza çıkan bu bilgiler, hiç şüphesiz insanları sağlık anlamında bilinçlendirme ve eğitme amacına hizmet etmektedirler.

Yukarıda verilen durumlara örnek oluşturabilecek bazı paragraflar aşağıda verilmiştir.

Ordok aniden, hatta dış görünüşü açısından da, tanınmayacak şekilde değişmişti. Kuşu hatırlatan yüzünü ve damarlı boynunu kaplayan garip, gri beyaz lekeler bile kaybolmuştu. Çünkü henüz yakın zamanlara kadar, karakteristik siyah torbalı gözleriyle heyecanlı Gobbels'i hatırlatan yüzü, sanki tesadüfen çorba serpilmiş gibi duruyordu. Öyle ki onu sevmeyen bir doktor, her zaman Ordok'un yüzündeki bu lekelerin onun ikbalperest arzularının, iktidar hırsının psikolojik alametleri olduğunu iddia ediyordu. Dahası, onun fikrinde, eğer nihayetinde kader Ordok'un yüzüne gülmeseydi tüm vücudu baştan ayağa bu "bağırın" lekelerle kaplanacak ve öyle de mezara girecekti. Kötü diller böyle diyordu. Anlayan insanlar ise, tam tersi, Ordok'un acısını paylaşıyorlardı. Çünkü bu lekeler "vitiligo" olarak adlandırılan ve sinirden kaynaklanan ender bir hastalığın belirtileriydi.

(Kassandra Damgası, s. 67-68).

Burada Aytmatov, vitiligo hastalığının belirtileri ile ilgili bir bilgi paylaşarak, çok ender görülen ve insanların hakkında pek de bilgi sahibi olmadıkları bir hastalık konusunda bilgilenmelerine olanak sağlamaktadır. Ordok'un yüzündeki lekeleri, herkesin farklı yorumlamasına rağmen, Aytmatov, romanda bir ara bilgi mahiyetinde söze girerek, hem bu lekelerin bilimsel sebebi hakkında bilgi paylaşımında bulunup vitiligo hastalığını tanıttırıyor hem de okuyucularını romanın karakterlerinden birisi olan Ordok hakkında bilgilendiriyor.

Gülsarı'nın ayağındaki zincir kösteğin çıkarılmasına bütün aile yardım etti. Caydar yorganın başını tutup elleriyle gözlerini gölgeledi, büyük kız yuları tuttu, küçük kız ise çevrelerinde merakla dolanıp durdu. Eski bir demirci olması ve o işi yaparken kazandığı tecrübe Tanabay'ın işine yararmıştı. Kan ter içinde kalarak, elini kolunu yaralamak pahasına zincir kösteği çıkarabildi.

Zinciri var gücüyle uzağa bir yere fırlatıp attı. Atın yara beresine merhem sürdü. Caydar yorganın yularından tutup evin önündeki bağlama direğine bağladı.

(Elveda Gülsarı, s. 94).

Romanın bu bölümünde modern tıpta da sık sık karşımıza çıkan merhem kullanımından bahsedilmektedir. Tanabay'ın Gülsarı'nın zincir köstekten dolayı yaralan ayağını merhem ile tedavi etmek istemesi, okuyucuya hastalıkların tedavisinde bilimsel yollarla elde edilen ilaçların kullanımının önemini hatırlatmaktadır.

Dede, çocuğun diline ve boğazına dikkatle baktı. Uzun uzun nabzını dinledi. Nasırdan kaskatı olan parmaklarıyla çocuğun ter içinde, ateşten yanan bileğini tutup atardamarını bulabilmesi bir mucizeydi doğrusu. Nasıl olduysa, kendisini biraz rahatlatan bir sonuç çıkarmıştı:

- Allah büyüktür. Çok önemli değil, sadece soğuk almışsın. Bugün yataktan çıkma. Akşam sıcak kıyruk yağıyla göğsünü ve ayaklarını ovarım. Bir güzel terlersin ve Allah'ın yardımıyla yarın tarpan tay gibi kalkarsın ayağa
(Beyaz Gemi, s. 129-130).

Burada Aytmatov, soğuk algınlığı konusunda küçük bir ilk yardım dersi vermektedir âdeta. Mümin Dede'nin torununun hastalığını anlamak için diline ve boğazına bakması, ateşini anlamak için bileğini tutması, nabzını kontrol etmesi ve en sonunda da iyileşmesi için terlemesi gerektiğini belirtmesi bugün modern tıptaki doktorların da, soğuk algınlığını anlama ve tedavi etme yöntemlerinin aynısıdır. Dolayısıyla Aytmatov, Mümin Dede aracılığıyla okuyucularını soğuk algınlığı konusunda bilgilendirme ve bilinçlendirme amacını gütmektedir.

Abdias'ı Calpak-Saz Hastahanesi'ne götürdüler ve onu Doktor Ali İsmailovna'nın bilgili ve özenli tedavisine bıraktılar. Kazak Doktor Aliye İsmail, ciddi bir kadındı, biraz sert şekilde sordu:
- Durumunuz oldukça kaygı verici. Bacağınızı bir uzmana göstereceğim, bu arada, enfeksiyonu durdurmak için anti-biyotik vereceğim size. Ama başınıza geleni tam olarak bilmeliyim.

(Dişi Kurdun Rüyalari, s. 237).

Yukarıdaki paragrafta Aytmatov, doğal bir hastane ortamında okuyucularına bazı basit sağlık ile ilgili eğitici bilgiler vermektedir. Burada doktorun Abdias'ın bacağının ciddiyetine binaen onu başka bir uzman doktora göstermek istemesi, sağlıklı yaşamda alanında uzman hekimlerin önemine yapılan bir vurgudur. Burada Aytmatov, doktorun bu hareketiyle, sağlığın en küçük şekilde dahi riske edilemeyeceği mesajını vermektedir. Ayrıca romanda, doktorun enfeksiyon için antibiyotik kullanacağını belirtmesi de okuyucuyu antibiyotik kullanımına dair bilinçlendirmektedir. Burada okuyucu, antibiyotiğin sadece doktor önerisiyle kullanılması gerektiğiyle birlikte sadece vücuttaki enfeksiyonlarla mücadelede antibiyotik kullanımının uygun olacağını, her türdeki hastalık için bilinçsiz bir şekilde antibiyotik kullanımının doğru olmayacağını mesajını almaktadır.

Yedigey ise bir türlü aklından çıkarmıyordu karısının gördüğü rüyayı. Onun rüyasında görüp unutamadığı, gerçekten de o balığı görmek, tutmak istediğini anlamıştı. Denizde ağını çekerken hep bunu, bu Altın Mekre'yi nasıl tutacağını düşünüyordu. Ukubala'nın "talgak"ı, yani karşı koyamadığı güçlü isteği, hamile kadınların aşermesi gibi bir istek idi. Hamilelik döneminde kadınların böyle şiddetli istekleri olurdu. Ama bu talgak, bu aşermesi, ekşi, tuzlu, acı bir şey ya da kızarmış av eti, kuş eti yemek isteği gibi gösterirdi kendini. Bunu bilen Yedigey karısının talgakına hiç şaşmıyordu. Ukubala bir balıkçı karısıydı ve talgaki da kocasının mesleği ile ilgiliydi. O balığı gözleriyle görmek, altın renkli sırtını elleriyle tutmak istiyordu. Tanrı vermişti bu isteği. Yedigey, hamile bir kadın talgakına kavuşmazsa bunun doğacak çocuk için bir zarar getireceğini de işitmişti.

(Gün Olur Asra Bedel, s. 278).

Bu paragrafta ise, kadınların hamilelik dönemlerindeki aşermeleri, yani karşı koyulamaz güçlü istekleri, hakkında bilgi verilmektedir. Kadınların hamileyken bu tür aşermelerinin olduğu, bunların daha çok hangi şekillerde kendini gösterdiği gibi bilgiler okuyucuyla paylaşılarak, okurların hamilelik yaşayan kadınlar hakkında az da olsa fikir sahibi olmaları sağlanmaktadır.

Aşağıda, Cengiz Aytmatov'un romanlarında yer alan, sağlık eğitimine dair bilimsel / tıbbi bilgiler ile ilgili bulguların frekans ve yüzdeliklerinin eserlere göre dağılımını gösteren tablo dikkatlere sunulmuştur.

Tablo 3.

Cengiz Aytmatov'un romanlarında yer alan, sağlık eğitimine dair bilimsel / tıbbi bilgiler ile ilgili bulguların frekans ve yüzdeliklerinin eserlere göre dağılımını gösteren tablo

Eserler	Sayfa Numaraları	Geçiş Sıklığı (f)	Yüzde (%)
Beyaz Gemi	130.	1	11,111
Gün Olur Asra Bedel	75, 210, 278.	3	33,333
Dişi Kurdun Rüyaları	235, 237, 238.	3	33,333
Kassandra Damgası	68.	1	11,111
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	-	0	0
Elveda Gülsarı	94.	1	11,111
Toprak Ana	-	0	0
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
Toplam		9	100

Tablo 3 incelendiğinde Cengiz Aytmatov'un romanlarında sağlık eğitimine dair bilimsel / tıbbi bilgiler ile ilgili en çok verinin tespit edildiği eserler, 3 kez geçiş sıklıkları ile *Dişi Kurdun Rüyaları* (f 3) ve *Gün Olur Asra Bedel* (f 3) isimli romanlardır. Bunları sırasıyla 1 kez geçiş sıklıklarıyla *Beyaz Gemi* (f 1), *Kassandra Damgası* (f 1) ve *Elveda Gülsarı* (f 1) isimli romanlar takip etmektedir. *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0) ve *Toprak Ana* (f 0) isimli eserlerde ise sağlık eğitimine dair bilimsel / tıbbi bilgiler ile ilgili bir veriye rastlanılmamıştır.

3.2.2. Sağlık Eğitimine Dair Şifahi Bilgiler

Aytmatov'un romanlarında sağlık eğitimiyle ilgili yer alan bir başka unsur da sağlığa ilişkin şifahi, yani sözlü geleneğe bağlı olarak kulaktan kulağa yayılmış ve genel geçerliliği ile birlikte işe yararlığı insanlarca denenmiş pratik bilgilerdir. Bunlar, halk arasında daha çok "kocakarı ilacı" olarak bilinen ve eskiden beri insanlar arasında uygulanagelen, zaman zaman faydalı, pratik; fakat bilinçsiz bir şekilde uygulandıkları zamanlarda da sıkıntı oluşturabilecek basit tedavi yöntemleridir.

Bununla ilgili Aytmatov'un romanlarında yer alan ilgili bölümlerden bazı örnek metinler aşağıda dikkatlere sunulmuştur.

Dede, çocuğun diline ve boğazına dikkatle baktı. Uzun uzun nabzını dinledi. Nasırdan kaskatı olan parmaklarıyla çocuğun ter içinde, ateşten yanan bileğini tutup atardamarını bulabilmesi bir mucizeydi doğrusu. Nasıl olduysa, kendisini biraz rahatlatan bir sonuç çıkarmıştı:

- Allah büyüktür. Çok önemli değil, sadece soğuk almışsın. Bugün yataktan çıkma. Akşam sıcak kuyruk yağıyla göğsünü ve ayaklarını ovarım. Bir güzel terlersin ve Allah'ın yardımıyla yarın tarpan tay gibi kalkarsın ayağa.
(Beyaz Gemi, s. 129-130).

Bu paragrafta Mümin Dede'nin torununun soğuk algınlığını tedavi etmek için onu hastaneye götürmek ya da ilaç kullanmak yerine sıcak kuyruk yağıyla göğsünü ve ayaklarını ovması, sağlık eğitimine dair şifahi bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mümin Dede'nin yöntemi, hastanelerde doktorlar tarafından uygulanan bilimsel bir yöntem olmamakla birlikte halk arasında faydası görülmüş ve eskiden beri de uygulanan bir yöntem olarak burada Aytmatov tarafından okuyucularla paylaşılmıştır. Bu yöntem aynı zamanda Kırgız toplumunda soğuk algınlığını tedavi etmede kullanılan halk hekimliği yöntemlerinden birisini de gözler önüne sermektedir.

Böyle dedi ama çocuğa sütle erimiş taze tereyağı getirdi. Süt dudaklarını yakıyordu çocuğun. Nine içmesi için zorladı:
- Sıcak sıcak iç, hadi korkma. Soğuk algınlığını yalnız kaynar şeyler söktüp atar!

(Beyaz Gemi, s. 131).

Bu paragrafta da yine soğuk algınlığına dair halk arasında kullanılan bir tedavi yöntemi ile karşılaşmaktayız. Bir önceki örnekte görüldüğü gibi burada da soğuk algınlığını sıcak şeylerle tedavi etme anlayışı söz konusudur. Burada, soğuk algınlığından dolayı hasta olan çocuğu, ninesinin kaynar süt içirerek tedavi etmek istemesi, yine halk arasında bilimsel olmayan tedavi yöntemlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde bu tedavi yönteminin anlatıldığı bir başka eser de *Gün Olur Asra Bedel* romanıdır. Romandaki ilgili bölüm aşağıda dikkatlere sunulmuştur.

O gün Yedigey erkenden kalktı ve denize açıldı. Aral'ı buzlar kaplamadan ev için biraz balık tutmak istediğini akşamdan karısına söylemiş, karısı da onu bu fikrinden caydırmaya çalışmıştı.
- Ev balık dolu, ne gereği var, bu soğukta çıkılır mı? demişti.
Ama Yedigey kafasına koymuştu bir kere, vazgeçmedi:
- Evdeki balıklar evin, ama sen kendin söyledin Sağın halanın hastalanıp yatağa düştüğünü. Onun için en iyi ilaç taze balık haşlaması, sıcak balık çorbasıdır. İhtiyar kadının balık getirecek kimsesi yok ki.
(Gün Olur Asra Bedel, s. 279).

Burada da önceki örnek metinlerde görüldüğü gibi soğuk algınlığını tedavi etmede sıcak şeylerin etkili oluşu anlatılmaktadır. Yedigey'in hasta olan Sağın hala için en iyi ilacın sıcak balık çorbası ve balık haşlaması olduğunu söylemesi, yukarıdaki yargının delili niteliğindedir. Tüm bunlar Kırgız toplumunda soğuk algınlığını tedavi etmede kullanılan halk hekimliği yöntemlerinden bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ukubala çocuğun ölümünden yalnız kendisini suçlu buluyordu. Eve dönen kocasının kucasına atılırken acı göz yaşları dökerek hıçkıra hıçkıra ağladı. Zaten, hem umutla, hem de çocuğun ölümünden kendisini sorumlu tuttuğu

için dayanılmaz acılarla beklemişti o anı. Hıçkırıklar ve gözyaşları arasında dövmüne dövmüne anlatmıştı: “Kızamık olmuş, tehlikeli bir hastalıktır, deve tüyünden battaniyeye sar, iyice ısınsın, terlesin; ışısız bir odaya yatır, serin sular içir...” demişlerdi köyün yaşlı kadınları. “Sen böyle yap, sonrası Allah kerim” demişlerdi. Ama o talihsiz bunları dinlememişti. Komşusunun at arabasını almış, çocuğu Aral istasyonundaki kadın doktora götürmüştü. Sarsıla sarsıla giden arabada, o çukur çarık yollarda, yanmış, kül olmuştu yavrucak. İstasyona vardığı zaman çok geçti. Çocuk yolda ölmüştü. Doktor da “Ninelerin sözlerini dinleseydin çocuk kurtulurdu” diye onu suçlamıştı.

(Gün Olur Asra Bedel, s. 75).

Gün Olur Asra Bedel romanından alıntılanan yukarıdaki paragrafta da kızamık hastalığına yönelik halk arasında kullanılan ve işe yararlılığı en sonunda doktor tarafından da onaylanan bir halk hekimliği tedavi yönteminden bahsedilmektedir. Bu tedavi yöntemi aynı zamanda Kırgız toplumunun halk hekimliğine yönelik kültürel birikimi hakkında da bizlere bilgi vermektedir.

Yedigey ise bir türlü aklından çıkarmıyordu karısının gördüğü rüyayı. Onun rüyasında görüp unutamadığı, gerçekten de o balığı görmek, tutmak istediğini anlamıştı. Denizde ağını çekerken hep bunu, bu Altın Mekre'yi nasıl tutacağını düşünüyordu. Ukubala'nın "talgak"ı, yani karşı koyamadığı güçlü isteği, hamile kadınların aşermesi gibi bir istek idi. Hamilelik döneminde kadınların böyle şiddetli istekleri olurdu. Ama bu talgak, bu aşermesi, ekşi, tuzlu, acı bir şey ya da kızarmış av eti, kuş eti yemek isteği gibi gösterirdi kendini. Bunu bilen Yedigey karısının talgakına hiç şaşmıyordu. Ukubala bir balıkçı karısıydı ve talgakı da kocasının mesleği ile ilgiliydi. O balığı gözleriyle görmek, altın renkli sırtını elleriyle tutmak istiyordu. Tanrı vermişti bu isteği. Yedigey, hamile bir kadın talgakına kavuşmazsa bunun doğacak çocuk için bir zarar getireceğini de işitmişti.

(Gün Olur Asra Bedel, s. 278).

Burada hamilelikle ilgili olarak halk arasında var olan bir inanıştan bahsedilmektedir. Hamile kadınlarının aşermesi neticesinde eğer isteklerine kavuşmazlarsa bunun çocuğun sağlığına zarar vereceği inancı, bugün hâlâ Anadolu'da birçok yerde varlığını sürdürmektedir. Kırgız toplumunda da var olan bu inanış, yukarıdaki paragrafta Aytmatov tarafından ifade edilmiş ve böylelikle Türk milletinin halk hekimliği kültüründeki bir inanış okuyucuya hatırlatılmıştır.

Aşağıda, Cengiz Aytmatov'un romanlarında yer alan, sağlık eğitimine dair şifahi bilgiler ile ilgili bulguların frekans ve yüzdeliklerinin eserlere göre dağılımını gösteren tablo dikkatlere sunulmuştur.

Tablo 4.

Cengiz Aytmatov'un romanlarında yer alan, sağlık eğitimine dair şifahi bilgiler ile ilgili bulguların frekans ve yüzdelerinin eserlere göre dağılımını gösteren tablo

Eserler	Sayfa Numaraları	Geçiş Sıklığı (f)	Yüzde (%)
Beyaz Gemi	130, 131,	2	33,333
Gün Olur Asra Bedel	75, 82, 278, 279,	4	66,666
Dişi Kurdun Rüyalari	-	0	0
Kassandra Damgası	-	0	0
Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman	-	0	0
Elveda Gülsarı	-	0	0
Toprak Ana	-	0	0
Cengiz Han'a Küsen Bulut	-	0	0
Toplam		6	100

Tablo 4 incelendiğinde Cengiz Aytmatov'un romanlarında sağlık eğitimine dair şifahi bilgiler ile ilgili en çok verinin tespit edildiği eserler, 4 kez geçiş sıklığı ile *Gün Olur Asra Bedel* (f 4) isimli romandır. Onu 2 kez geçiş sıklığıyla *Beyaz Gemi* (f 2) isimli eser takip etmektedir. *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 0), *Kassandra Damgası* (f 0), *Elveda Gülsarı* (f 0), *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 0), *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (f 0) ve *Toprak Ana* (f 0) isimli eserlerde ise sağlık eğitimine dair şifahi bilgiler ile ilgili bir veriye rastlanılmamıştır.

Sonuç

Cengiz Aytmatov'un romanlarının sağlıklı olmaya önem verme değeri ve sağlık eğitimi açısından ele alınıp incelendiği bu çalışma da toplamda 129 adet veriye ulaşılmıştır. Bu da Aytmatov'un romanlarının sağlıklı olmaya önem verme değeri ve sağlık eğitimi açısından zengin sayılabilecek bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. İlgili literatür incelendiğinde Cengiz Aytmatov'un eserlerini değerler yönüyle değerlendiren başka bir araştırma ise, Çırak (2013)'in *Cengiz Aytmatov Romanlarının Değerler Eğitimine Katkısı* başlıklı yüksek lisans tezidir. Aytmatov'un *Cemile*, *Gün Olur Asra Bedel*, *Beyaz Gemi*, *Dişi Kurdun Rüyalari* ve *Toprak Ana* isimli eserlerini, Millî Eğitimin belirlediği temel değerler bağlamında inceleyen Çırak, "Sağlıklı olmaya önem verme değeri"ne yönelik toplamda 12 adet veriye ulaşmıştır. Yukarıda verilerden sonuçlardan da anlaşılacağı üzere bu çalışma, Çırak'ın çalışmasına göre çok daha zengin bir içeriğe işaret etmektedir. Bu durumun sebebi olarak ise, Çırak'ın ilgili tez çalışmasında incelemeye dâhil ettiği eserlerin bu çalışmada incelenen eserlerden az olması ve bu çalışmada sağlıklı olmaya önem verme değeri ile birlikte sağlık eğitimine dair pratik bilgilerin de çalışma kapsamına dâhil edilmiş olması gösterilebilir. Ayrıca araştırmacıların konuya ilişkin bakış açılarının ve konuyu ele alış şekillerin farklı olması da yukarıda belirtilen farkın ortaya çıkmasında rol oynamış olabilir. Literatürde, Cengiz Aytmatov'un eserlerinin değerler eğitimi düzleminde ele alındığı araştırmalardan biri de Şahin (2017)'in *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Önerileri* isimli doktora tezidir. Aytmatov'un Türkiye Türkçesine çevrilmiş tüm kurgusal eserlerini, yayımlanmış Millî Eğitim programlarından yola çıkarak oluşturduğu değerler listesine göre inceleyen ve Aytmatov'un eserlerinden ortaokul Türkçe ders kitapları için metinler oluşturan Şahin;

tezinde, “Sağlıklı olmaya önem verme değeri” ile ilgili 164 adet veriye ulaşmıştır. Şahin’in doktora tezinde elde etmiş olduğu sonuçlar ile bu araştırmanın sonuçları karşılaştırıldığında, Şahin’in doktora tezinin çok daha zengin sayılabilecek bir içeriği işaret ettiği görülmektedir. Bunun sebebi olarak ise, Şahin’in doktora tezinde Aytmatov’un tüm kurgusal eserlerini incelemiş olması, yani ilgili çalışmada incelenen eserlerin fazla oluşu gösterilebilir.

Araştırmada tespit edilen toplamda 129 adet veri, kendi içerisindeki ortak özellikleri dikkate alınarak iki ana başlık ve her ana başlığın altında da iki alt başlık olmak üzere toplamda dört farklı başlık altında incelenmiştir.

Tespit edilen toplamda 129 adet veri içerisindeki en büyük pay, 96 adet veriyle “Sağlıklı olmaya önem verme değerinin yozlaşması / aşınması” başlığına aittir. Bu başlık altında sıralanan veriler, toplam verilerin %74,418’ini oluşturmaktadır. Bu başlığı sırasıyla, 18 adet veriyle “Doğrudan sağlıklı olmaya önem verme değerinin işlendiği bölümler”, 9 adet veriyle “Sağlık eğitimine dair bilimsel / tıbbi bilgiler” ve 6 adet veriyle “Sağlık eğitimine dair şifahi bilgiler” isimli başlıklar takip etmektedirler. Bu verilere göre; tespit edilen tüm bulguların %13,953’ünü “Doğrudan sağlıklı olmaya önem verme değerinin işlendiği bölümler” başlığı, %6,976’sını “Sağlık eğitimine dair bilimsel / tıbbi bilgiler” başlığı ve %4,651’ini ise “Sağlık eğitimine dair şifahi bilgiler” başlığı oluşturmaktadır.

Tespit edilen toplamda 129 adet verinin 48 adedi *Dişi Kurdun Rüyalari* (f 48) isimli romanda yer almaktadır. Onu sırasıyla 34 adet veriyle *Gün Olur Asra Bedel* (f 34), 18 adet veriyle *Beyaz Gemi* (f 18), 10 adet veriyle *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (f 10), 8 adet veriyle *Elveda Gülsarı*, 6 adet veriyle *Kassandra Damgası* (f 6), 3 adet veriyle *Toprak Ana* (f 3) ve 2 adet veriyle *Cengiz Han’a Küsen Bulut* (f 2) isimli eserler takip etmektedir.

Cengiz Aytmatov’un romanlarında sağlıklı olmaya önem verme değeri önemli bir yer teşkil etmektedir. Aytmatov, romanlarında okuyucularına sağlıklı yaşamın bir insanın sahip olabileceği en önemli zenginlik olduğunun, her insanın hem kendi sağlığına hem de etrafındaki yakınlarının sağlığına dikkat etmekle sorumlu olduklarının, insanın hangi yaşta olursa olsun sağlıklı yaşama önem vermesi gerektiğinin ve sağlıklı yaşama konusunda insanların ısrarlı ve mutlak bir iradeye sahip olmaları gerektiğinin mesajını vermektedir.

Cengiz Aytmatov’un romanlarında sağlıklı olmaya önem verme değerinin işlendiği yollardan birisi de; bu değerden yoksun insanların ve bu değer yozlaştığı ortamların tasvir edilmesi yoludur. Aytmatov, böyle kişilerin ve durumlarının tasvirini yaparak aslında sağlıklı olmaya önem verme değerinin vurgusunu yapmak ister. Bu bölümlerde Aytmatov, insanların sigara, alkol, uyuşturucu ve bağımlılık yapıcı madde kullanmalarından; sağlıksız beslenmelerinden; bedenlerini çok fazla zorlayarak hasta düşmelerinden ve bunun gibi durumlardan yola çıkarak sağlıklı olmaya önem verme değerinin yozlaştığını / aşındığını anlatır. Neticede ise bu tür insanların acınacak hâle düşmelerini ve ölümlerini burun buruna gelmelerini anlatarak, sağlıklı yaşamın öneminin altını bir kez daha ısrarla çizer.

Cengiz Aytmatov, okuyucularını sağlık anlamında eğitme gibi amaç da gütmektedir. Aytmatov, romanlarında bazı yerlerde, sağlıklıyla ilgili bilimsel / tıbbi

bilgilere yer vererek okuyucuyu çeşitli hastalıklar ve belirtileri, çeşitli ilaçlar, bilinçsiz ilaç kullanımı ve sağlıkta uzman olan insanlara başvurmanın önemi gibi konularda bilinçlendirecek mesajlar vermektedir.

Cengiz Aytmatov'un romanlarında halk hekimliği ile ilgili çeşitli bilgilere de rastlamak mümkündür. Özellikle şifahi yollarla yani kulaktan kulağa dolaşarak günümüze kadar gelen ve faydalı oluşu insanlar tarafından denenmiş sağlıkla ilgili bazı bilgiler, bir yandan okuyucuya pratik bir bakış açısı sunarken bir yandan da özelde Kırgız toplumunun genelde Türk milletinin halk hekimliği konusundaki kültürel mirasına bir nebze de olsa ışık tutmaktadır.

Araştırmanın sonuçları, Aytmatov'un romanlarının sağlık eğitimi ve bilinci bağlamında zengin bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Aytmatov'un romanları, insanları sağlık anlamında eğitirken ve bilinçlendirirken faydalanılabilecek eserlerdir. Aynı zamanda okullarda öğrencilere sağlık bilinci kazandırma anlamında da bu eserlerden faydalanmak mümkündür. Aytmatov'un romanlarından alıntılanarak oluşturulmuş metinlere, ders kitaplarında okuma metni olarak yer vermek ve öğrencileri bu eserleri okumaları bağlamında yönlendirmek; onların, sağlık eğitimi ve bilinci ile birlikte millî ve kültürel miraslarına karşı da farkındalık kazanmalarına yardımcı olacaktır.

Kaynaklar

- Aytmatov, Cengiz. (2015). *Gün Olur Asra Bedel* (çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aytmatov, Cengiz. (2015). *Beyaz Gemi* (çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aytmatov, Cengiz. (2015). *Elveda Gülsarı* (çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aytmatov, Cengiz. (2015). *Dişi Kurdun Rüyalari* (çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aytmatov, Cengiz. (2015). *Toprak Ana* (çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aytmatov, Cengiz. (2015). *Cengiz Han'a Küsen Bulut* (çev. R. Özdek). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aytmatov, Cengiz. (2013). *Kassandra Damgası* (çev. A. Pirverdioğlu). İstanbul: Elips Kitap.
- Aytmatov, Cengiz. (2012). *Ebedi Gelin Dağlar Yıkıldığı Zaman* (çev. A. Pirverdioğlu). İstanbul: Elips Kitap.
- Bono, Edward de. (2007). *6 değer madalyası: 21.yüzyılda başarının anahtarı* (çev. S. Y. Kölay). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Bridge, Berna. (2003). *Anlamli yaşamak*. İstanbul: Beyaz Yayınları.
- Çırak, Ersu. (2013). *Cengiz Aytmatov'un romanlarının değerler eğitime katkısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Karasar, Niyazi. (2000). *Araştırmalarda rapor hazırlama* (10. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kolcu, Ali İhsan. (2015). *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Saltık, Ahmet. (2004). "Postmodernite ve sağlık eğitimi". I. Ulusal Sağlık Geliştirme ve Sağlık Eğitimi Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Ankara.
- Sönmez, Veysel. ve Alacapınar, Füsün Gülderen. (2014). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şahin, Nurullah. (2017). *Cengiz Aytmatov'un eserlerinin değerler eğitimi bağlamında incelenmesi ve ortaokul Türkçe ders kitapları için metin önerileri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Yazıcı, Olcay. (2002). "Yüzyılın Yazarı: Cengiz Aytmatov". *Türk Edebiyatı Dergisi*, S. 345, ss. 40-42.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. Basım). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, Ayşegül. (2007). *Bozkır'da çalışan sağlık görevlilerinin sağlık eğitimi konusundaki bilgi, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Konya.